

ВІДЗИВ

**офіційного опонента на дисертаційну роботу Яценко Тетяни
Володимирівни «Психологічні особливості розвитку творчої уяви
обдарованих дітей старшого дошкільного віку»,
представлену до захисту на здобуття наукового ступеня кандидата
психологічних наук зі спеціальності 19.00.07 – педагогічна та вікова
психологія**

Сучасна освіта – найважливіший засіб і ресурс розвитку творчої особистості, здатної до внесення нових ідей, прийняття нешаблонних рішень, створення нових технологій, творів мистецтва, що сукупно має сприяти успішному економічному та соціально-політичному розвитку суспільства. Освіта XXI століття покликана орієнтувати навчально-виховний процес не стільки на засвоєння уявлень про оточуючий світ, скільки на створення нової реальності, в якій би гармонійно поєднувались та проявлялись творчі, інтелектуальні, технічні, організаторські, комунікативні та інші здібності особистості.

Унаслідок цього одним із важливих завдань сьогодення є виявлення та підтримка обдарованої дитини, створення умов для її всебічного та успішного розвитку, надійного соціально-психологічного захисту. Особливої гостроти вирішення даної проблеми набуває у контексті розгляду особливостей становлення обдарованості в період дошкільного дитинства. Саме тому тема дослідження Яценко Т.В. є безумовно актуальною як з точки зору проведеного теоретико-методологічного аналізу проблеми розвитку обдарованості, так і з точки зору обґрунтування та розробки ефективної психолого-педагогічної програми розвитку творчої уяви обдарованих дітей старшого дошкільного віку.

Найважливішими *науковими результатами* даного дослідження вважаємо: визначення чинників, що сприяють розвитку творчої уяви

обдарованих дітей; встановлення критеріїв і показників виявлення обдарованості дітей старшого дошкільного віку; виявленні вікових та гендерних особливостей розвитку творчої уяви старших дошкільників з високим рівнем обдарованості, розробці моделі і системи роботи з розвитку творчої уяви обдарованих дошкільників, що включає систему занять з гурткової роботи для дітей і програму психолого-педагогічної просвіти батьків і педагогів щодо виховання обдарованих дітей. Саме у цьому полягає наукова новизна даного дослідження.

Робота має вагоме практичне значення, що полягає в розробці діагностичного інструментарію з основних напрямків дослідження, а також методичного забезпечення гурткової роботи з розвитку творчої уяви високообдарованих дітей, визначення змісту програми психолого-педагогічної просвіти батьків та педагогів. Результати дослідження можуть бути використані викладачами ВНЗ в лекційних і практичних заняттях з педагогічної та вікової психології, під час вивчення дисциплін «Психологія обдарованості», «Психологія здібностей», «Психологія творчості» та «Обдаровані діти».

Логічна побудова структури дисертації відповідає визначеним завданням і дає можливість адекватно забезпечити їх розв'язання. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, що налічує 254 найменування. Дисертаційна робота містить 15 практично значущих та професійно виконаних додатків, що розташовані на 46 сторінках. Вона містить 10 таблиць на 14 сторінках і 13 рисунків на 12 сторінках. Основний зміст роботи викладено на 167 сторінках. Загальний обсяг дисертації – 243 сторінки.

Аналіз вступу дисертації показує, що він містить усі необхідні компоненти наукового апарату дослідження, у ньому обґрунтовано актуальність дослідження, визначено об'єкт і предмет, мету і завдання; окреслено гіпотезу, схарактеризовано основні етапи дослідження, розкрито теоретико-методологічне підґрунтя (де виділено декілька рівнів методології –

філософський, загальнонауковий, конкретно-науковий), названо методи дослідження (серед яких виділено теоретичні, емпіричні та статистичні); показано його наукову новизну і практичне значення; подано відомості про апробацію роботи, її структуру та обсяг.

Перший розділ дисертації «Теоретико-методологічні проблеми розвитку творчої уяви в обдарованих дошкільників» справляє позитивне враження завдяки ґрунтовному теоретичному аналізу досліджень, аналізу таких складних та неоднозначних понять як обдарованість, здібності, творча уява, що розглядаються у контексті дошкільного періоду. У даному розділі інформацію викладено у відповідності до основних проблем дослідження, якими є розвиток обдарованості та творчої уяви дошкільників.

Імпонує, що проведено детальний аналіз загальних тенденцій та напрямків, за якими ведуться наукові експерименти у галузі психології обдарованості. Він показав, що зараз переважає підхід, згідно з яким обдарованість розглядається як інтегральна властивість особистості, яку не можна зводити до однієї складової (інтелекту, креативності або когнітивних функцій). На основі цього автор визначає власну позицію щодо розуміння обдарованості як системної якості психіки особистості.

Важливими є виявлені у ході теоретичного аналізу відомості про вікові особливості прояву дитячої обдарованості, які, на відміну від обдарованості дорослої людини, мають специфічні характеристики. Так, автором показано, що обдарованість дошкільника часто виступає як прояв закономірностей вікового розвитку; під впливом зміни віку, освіти, освоєння норм культурної поведінки, типу родинного виховання може відбуватися «згасання» ознак дитячої обдарованості; своєрідність динаміки формування дитячої обдарованості нерідко виявляється у вигляді нерівномірності (неузгодженості) психічного розвитку; прояви дитячої обдарованості часто важко відрізнити від навченості (або ширше – ступеня соціалізації), що є результатом більш сприятливих умов життя дитини. Схарактеризовано

психологічний портрет обдарованої дитини, що містить 20 суттєвих ознак, у т.ч. творчу уяву.

У першому розділі дисертації достатню увагу приділено питанню розвитку уяви у дітей дошкільного віку, здійснено історичний огляд літератури з даного напрямку. Досить глибоко проаналізовано специфіку вікових закономірностей формування уяви в дошкільному віці, показано їх залежність від соціальної ситуації розвитку дитини, умов та засобів психолого-педагогічного впливу на цей процес. З огляду на досліджувану проблему проаналізовано стан деяких діючих програм дошкільної освіти.

У другому розділі дисертації «Емпіричне дослідження розвитку творчої уяви в обдарованих дітей старшого дошкільного віку» – представлено методику та результати вивчення стану роботи з обдарованими дошкільниками в сучасних дошкільних навчальних закладах, методику та результати діагностики особливостей розвитку обдарованості та творчої уяви обдарованих дітей старшого дошкільного віку. Схвально оцінюємо концептуальні засади діагностичної роботи, в яких автором доведено, що методика діагностики обдарованості має відповідати ряду вимог: це комплексний характер оцінювання, тривалість процесу ідентифікації, аналіз поведінки дитини у тих сферах, що найбільше відповідають її схильностям, в ситуаціях реальної життєдіяльності, оцінка продуктів діяльності дитини тощо. Виділено критерії та показники обдарованості, на основі яких проводилась подальша діагностична робота, це – тривалість інтересу, якість виконання завдання, нестандартність відповідей та оригінальність виконання творчих завдань, легкість виконання і високий рівень самостійності дитини.

Викликає інтерес критичний аналіз стану психолого-педагогічної роботи з обдарованими дітьми в ДНЗ, зокрема аналіз умов для повноцінного розвитку обдарованих дітей, матеріалів методичних кабінетів ДНЗ, застосовуваних програм, планів роботи вихователів. Результати проведеного анкетування для вихователів дали змогу визначити рівень компетентності педагогів у питаннях змісту та організації роботи з обдарованими дітьми, виявити наявні прогалини їх професійної підготовки.

В останньому питанні даного розділу за результатами комплексної авторської методики проведено аналіз за декількома параметрами. Визначено психологічні особливості розвитку творчої уяви старших дошкільників, де встановлено що 6 % дітей мають низькі показники даної якості. Виявлено дітей з високим рівнем обдарованості (32%), встановлено рівні та гендерні відмінності прояву ознак обдарованості старших дошкільників.

Цікавими та самостійними є виявлені у ході дослідження емпіричні факти про вікові та гендерні особливості розвитку творчої уяви обдарованих дошкільників (с. 93) та розвитку творчої уяви дітей з низьким та високим рівнями прояву ознак обдарованості (с.94), де констатовано, що високообдаровані діти демонструють вищі показники розвитку творчої уяви, ніж діти з низьким рівнем прояву обдарованості. Підтверджені дані про високозначимий зв'язок обдарованості та творчої уяви.

Найбільш цінним з практичної точки зору вважаю третій розділ дисертації під назвою «Створення та впровадження у практику дослідно-експериментальної програми розвитку уяви обдарованих дошкільників». У даному розділі представлена модель комплексної програми розвитку творчої уяви обдарованих дошкільників, спрямована на формування у дітей трьох компонентів структури обдарованості: пізнавальної активності, розумових здібностей та творчого потенціалу. Робота за цією програмою була багатоетапною та передбачала дієвий вплив і на соціальну ситуацію розвитку досліджуваних (для чого проводилась психолого-педагогічна просвіта батьків і просвітницька робота з педагогічним колективом), і безпосередньо на дітей з високим рівнем обдарованості (у ході гурткової роботи та спеціальних занять).

У змісті програми достатня увага приділена висвітленню умов, створення яких забезпечує процес стимулювання розвитку обдарованих дітей, поглиблення творчого та системного мислення, розвитку творчої уяви. У цьому напрямку автором здійснено удосконалення перспективно-тематичного планування, де передбачено реалізацію розширеного змісту освітньої програми. Продумано систему роботи щодо вдосконалення якості методичної роботи ДНЗ з питання

розвитку уяви, у ході якої реалізовано напрямки: підвищення соціально-психологічної культури вихователів, удосконалення педагогічної майстерності, розвиток спеціальних умінь і навичок, опанування сучасними технологіями), для чого автором роботи проведено значну кількість дієвих заходів (майстер-класи, тренінг креативності вихователів, консультації тощо). Викликає увагу турбота про створення розвивального середовища, зокрема, обладнання багатофункціональної сенсорної кімнати, що дає змогу активізувати розвиток обдарованості шляхом активізації різних видів аналізаторів дитини.

Автором дисертації самостійно розроблено систему гурткових занять по ознайомленню із знаковою системою, по ознайомленню із навколишнім світом, по ознайомленню з емоціями. Ці заняття мають чітко визначену структуру, в них застосовуються різні види діяльності (наприклад, етичні бесіди, рольове програвання ситуацій, вправи на самопізнання, етюди, малювання, психогімнастика тощо), а також методи розвитку творчої уяви.

Ефективними вважаю методи творчого характеру, що були використані в ході безпосередньої роботи з дітьми (проблемні, дослідницькі, проектні) в поєднанні з методами самостійної, індивідуальної та групової роботи. Особливо хочу відзначити доцільність застосування методу пісочної гри, розігрування казок на піску («педагогічна пісочниця»), методу проектів, методу «оживлення букв», прийомів фантазування (збільшення-зменшення, оживлення малюнку, складання історій, придумування казки, створення плану особистого міста, створення римовок та ін.), нестандартних творчих завдань (виготовлення корони для букви-королеви, виготовлення карнавальної маски із шаблонів букв, виготовлення картини із квіткою буквою свого імені ті багато інших).

Викликають зацікавленість додатки до роботи, в яких представлено не лише окремі методики та стимульний матеріал для творчих завдань, але і фотографії дитячих робіт, що підтверджують неординарність проявів дитячої творчості високообдарованих дітей та змістовність гурткових занять, які проводили з ними.

Висновки до кожного розділу та підсумкові логічно узагальнюють отримані результати експериментального дослідження і відзначаються новизною і самостійністю.

Зазначу, що здобута у ході дослідження науково-методична інформація достатньо висвітлена у 8 одноосібних наукових працях, виданих у наукових фахових виданнях України та 1 публікації у науково-метричному виданні, а також 20 публікаціях методичного характеру для практиків дошкільної освіти (у тому числі 3 методичних посібниках). Публікації автора та автореферат повністю відповідають тематиці рукопису дисертації і розкривають його зміст.

Автореферат дисертації висвітлює основні питання означеної теми «Психологічні особливості розвитку творчої уяви обдарованих дітей старшого дошкільного віку», адекватно відображає зміст дисертаційного дослідження. Виклад змісту основних положень у дисертації та авторефераті є ідентичним.

Отже, аналіз тексту дисертації та автореферату показує, що сформульована автором мета дослідження досягнута, а завдання розв'язані. Позитивно в цілому оцінюючи дисертацію Яценко Т.В., вважаємо за необхідне висловити деякі зауваження і побажання.

- 1) Не зовсім коректно сформульовано науковий апарат дослідження. Зокрема, предметом дослідження визначено чинники розвитку творчої уяви обдарованих дітей старшого дошкільного віку, але у ході дослідження, окрім цього, здійснюється також і виявлення особливостей розвитку творчої уяви обдарованих дітей старшого дошкільного віку. У завданнях дослідження (2 завдання), навпаки, сказано про емпіричне дослідження особливостей прояву творчої уяви обдарованих дошкільників, проте не згадано про чинники її розвитку. Неточно названі методи дослідження, як теоретичні, так емпіричні й статистичні.
- 2) Недостатньо обґрунтовано сукупність критеріїв обдарованості дітей дошкільного віку, серед яких автор називає: тривалість інтересу, якість виконання завдання, нестандартність відповідей та оригінальність

виконання творчих завдань, легкість виконання і високий рівень самостійності дитини.

- 3) Діагностична методика, представлена автором у другому розділі роботи, розкрита, на мою думку, недостатньо системно. Не визначені основні напрямки діагностичної роботи, що ускладнює сприйняття змісту методики (а їх принаймні три - вивчення особливостей розвитку обдарованості дошкільників, вивчення особливостей розвитку творчої уяви, вивчення чинників розвитку творчої уяви дошкільників). Для вивчення таких складних феноменів як обдарованість та чинники розвитку творчої уяви застосовується лише по одному методу (лонгitudне спостереження для вивчення обдарованості та анкетування педагогів для вивчення чинників розвитку творчої уяви). Крім цього, у роботі не показана система підсумкового оцінювання розвитку творчої уяви в цілому, лише порядок оцінювання за окремими методиками.
- 4) Дисертація значно виграла б від того, якби у 2 розділі було більш глибоко викладено якісний аналіз отриманих емпіричних даних. На жаль, в аналізі даних стосовно розвитку творчої уяви дітей дошкільного віку, не показані результати розвитку даного феномена за окремими критеріями, що не дає змоги визначити змістові домінанти у процесі цього розвитку, типові для творчої уяви дітей даного віку прогалини та індивідуальні причини виникнення особливих досягнень.
- 5) Попри заявлений у питанні 3.1. принцип індивідуалізації та диференціації, комплексна програма розвитку творчої уяви обдарованих дітей представлена надто уніфіковано, її зміст не диференційовано з урахуванням виявлених індивідуальних та гендерних особливостей розвитку творчої уяви обдарованих дітей.
- 6) Перспективним і бажаним, на мою думку, є створення системи розвивальної роботи для дітей з низьким рівнем розвитку творчої уяви, які не були віднесені до числа обдарованих (що залишається досить спірним).
- 7) Робота містить технічні та редакційні огріхи, граматичні та орфографічні помилки.

Висловлені зауваження не знижують загальної позитивної оцінки дисертаційного дослідження як цілісного, самостійного та практично цінного наукового доробку. Запровадження результатів дисертації матиме істотну користь для повсякденної роботи психологів та педагогів дошкільних навчальних закладів, викладачів вищих навчальних закладів.

Загалом, вважаю, що дисертація Яценко Тетяни Володимирівни «Психологічні особливості розвитку творчої уяви обдарованих дітей дошкільного віку» є завершеним науковим дослідженням, що відповідає необхідним вимогам до досліджень такого рівня, а її автор заслуговує присвоєння наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія.

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук,

професор кафедри теоретичної та консультативної психології

факультету соціально-психологічних наук та управління

Національного педагогічного університету

ім. М. П. Драгоманова

